

हार्टफुलनेसचे आकलन



कमलेश डी. पटेल

© 2020 श्री राम चंद्र मिशन,
मुख्यालय- शाहजहाँपूर, भारत.

सर्व हक्क सुरक्षित

स्परिच्युअल हायरार्की पब्लिकेशन ट्रस्ट
कोलकाता - 700 027 द्वारा
परवान्याअंतर्गत प्रकाशित

प्रथम आवृत्ती - 2020

ISBN:

मुद्रक :

स्वागत

प्रिय मित्रांनो,

हार्टफुलनेस, हृदयाच्या मार्गात तुमचे मनःपूर्वक स्वागत.

ही पुस्तिका हार्टफुलनेसचा गाभा असलेल्या साधनाघटकांची एक साधी संदर्भ पुस्तिका आहे आणि तुमच्या प्रत्यक्ष अनुभवाने हे घटक पडताळून पाहण्यासाठी मी तुम्हाला आमंत्रित करीत आहे. जेव्हा तुम्ही या पद्धतीतील तत्त्वे आणि संकल्पनांचा स्वतः अनुभव घ्याल, तेव्हा ते तुमचे जीवन कसे बदलू शकते हे तुमच्या लक्षात येईल.

या घटकांमध्ये जिवंतपणा कसा ओतता येईल? त्यांच्या यशाची गुरुकिल्ली आहे तुमची त्यात असलेली रुची आणि उत्साह.

या पुस्तिकेतील माहिती केवळ एक संदर्भ, एक सोबती आहे -- तुम्ही स्वतः साधना केल्याने मिळणाऱ्या ज्ञानाचे स्थान ती घेऊ शकत नाही. ही एक रोमांचकारी यात्रा आहे, ज्यात तुमच्या प्रयोगाचा विषय तुम्हीच आहात, प्रयोग करणारे तुम्हीच आहात आणि प्रयोगाचा परिणामही तुम्हीच आहात, आणि ज्याप्रमाणे 40 वर्षांच्या साधनेनंतरही मी या प्रयोगाच्या परिणामाने प्रेरित होत असतो, त्याप्रमाणे तुम्हीही प्रेरित व्हाल अशी मला आशा वाटते.

या परिचयात्मक पुस्तिकेत हार्टफुलनेसच्या मूलभूत क्रियांचा सारांश आहे, त्याचबरोबर नवीन साधकांकडून सहसा विचारल्या जाणाऱ्या प्रश्नांची साधी सरळ उत्तरेसुद्धा आहेत. आपल्यापैकी जे आधीपासूनच हार्टफुलनेस साधना करीत आहेत त्यांना ही पुस्तिका एक पुनःस्मरण,

एक संदर्भ आणि आशा करतो की एक प्रेरणा म्हणून काम करेल.

हार्टफुलनेस साधनेचा प्रत्यक्ष अनुभव घेण्यासाठी कृपया :

1. आमची कुठलीही केंद्रे, ज्यांना हार्टस्पॉट्स म्हणतात, तेथील प्रशिक्षकाशी येथे संपर्क साधावा :

<https://heartspots.heartfulness.org/>

2. आमचा मोबाईल ॲप Hearts-app डाउनलोड करून ऑनलाईन प्रशिक्षकाकरीता विनंती करावी.

3. आमचे तीन परिचयात्मक मास्टर क्लास ऑनलाईन बघून घ्यावे:

<https://heartfulness.org/en/masterclass/>

पुनः एकदा हार्टफुलनेसमध्ये तुमचे स्वागत. तुमच्या आध्यात्मिक प्रवासात तुमची सेवा करण्यास आणि पाठबळ देण्यास आम्ही तत्पर आहोत.

अनेक शुभेच्छा,

कमलेश पटेल

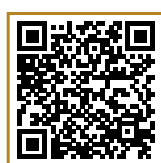
HeartSpots



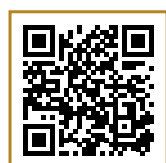
HeartsApp
Android



HeartsApp
iOS



Masterclasses



अनुक्रमणिका

हार्टफुलनेस साधना ०९



हार्टफुलनेस शिथिलीकरण
12



हार्टफुलनेस ध्यान
14



हार्टफुलनेस शुद्धीकरण
16



हार्टफुलनेस प्रार्थना
18

वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न 20



हार्टफुलनेससंबंधित प्रश्न

22



ध्यानाबाबतचे प्रश्न

38



शुद्धीकरणाबाबत प्रश्न

47



प्रार्थनेबाबत प्रश्न

51



जीवनशैलीसंबंधित प्रश्न

54



प्रशिक्षकांबाबत प्रश्न

67

निर्विषीकरणाचे (डिटॉक्स) प्रकार 72



क्रोधाचे निराकरण

72



भयाचे निराकरण

81



कामभावनेचे निराकरण

91



तणावाचे निराकरण

97





हजारो मैलांचा प्रवास
एका पावलापासून सुरू होतो.
- लाओ त्झू.

हार्टफुलनेस साधना

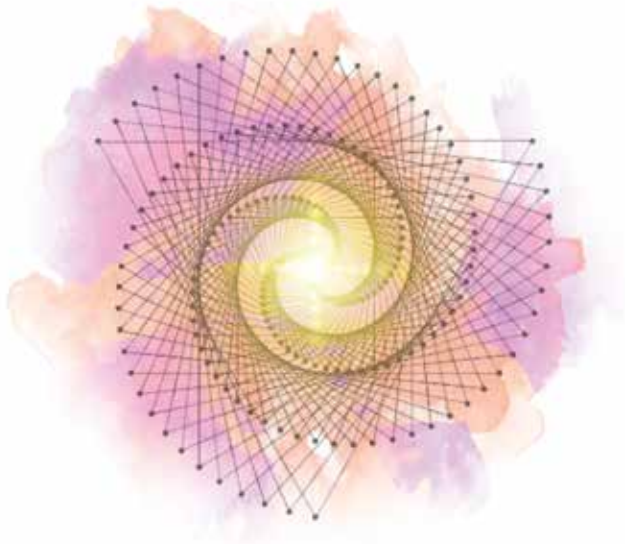
हार्टफुलनेसमध्ये चार आवश्यक सरावांचा समावेश आहे, जे तुम्ही तुमच्या गतीनुसार शिकून तुमच्या जीवनात समाविष्ट करू शकता. ते आहेत :

शिथिलीकरण

ध्यान

शुद्धीकरण

प्रार्थना



हे सराव एकमेकांना पूरक आहेत. ते एखाद्या पदार्थातील साहित्याप्रमाणे आहेत, जे योग्य प्रमाणात एकत्र केले गेल्यावर एका स्वादिष्ट पदार्थात रूपांतरीत होतात. परंतु काही इच्छुकांना सर्व सराव एकाच वेळेस करण्यापेक्षा, एक एक करून त्यांच्या जीवनात समाविष्ट करणे सोयीचे वाटते, आणि ते ठीकच आहे. जरी हे सगळे घटक हार्टफुलनेस प्रशिक्षकाकडून वैयक्तिकरित्या शिकणे उत्तम असले तरी ते या पुस्तिकेत दिलेले आहेत.

जसे एका वृक्षाला जीवनचक्राच्या प्रत्येक टप्प्यावर पाणी आणि सूर्यप्रकाशाची गरज असते, त्याचप्रमाणे हे चार घटक आपल्या यात्रेच्या प्रत्येक टप्प्यावर आपले पोषण करतात. काही अतिरिक्त सरावही आहेत जे तुमचे प्रशिक्षक तुम्हाला योग्य वेळी सांगतील. या चार मूलभूत सरावांचा फायदा अधिक प्रभावीपणे मिळविण्याकरिता आमचे प्रशिक्षक तुम्हाला जीवनशैलीची मार्गदर्शक तत्त्वे किंवा सूत्रे सांगतील.

तुमच्या हार्टफुलनेस यात्रेला सुरुवात केल्यादिवसापासून तुम्ही एक रोजनिशी ठेवावी अशी मी शिफारस करतो, कारण ती आपले अवधान वाढवण्यास आणि साधनेचा प्रभाव जाणून घेण्यास मदत करते. येणाऱ्या कालावधीत ती तुमच्या प्रगतीची नोंद बनेल. बऱ्याच वेळा आपल्याला असे अनुभव येतात जे आपल्याला पूर्णपणे समजत नाहीत, परंतु जर ते आपल्या वहीत नोंदवून ठेवले तर एखादा दिवस असा येऊ शकतो, जेव्हा आपल्याला त्यांचे आकलन होऊ शकेल आणि आपली आतापर्यंतची यात्रा चांगल्या प्रकारे समजू शकेल. प्रत्येक ध्यानानंतर आपले निरीक्षण नोंदवून ठेवणे ही एक चांगली कल्पना आहे. कोणतीही गोष्ट योग्यच आहे. जरी तुम्हाला काहीच जाणवले नाही तरी तेसुद्धा नोंद करण्यासारखे एक निरीक्षणच आहे. तुमचे रोजचे अनुभव नोंदवून ठेवण्यात जर तुम्ही रुची घेतलीत, तर ती तुम्हाला तुमच्या आतील सतत बदलणाऱ्या दृश्यांप्रती जास्त जागरूक बनवेल. ध्यानव्यतिरिक्तच्या काळातील आणि स्वप्नातील जी भावनिक स्थिती लक्षात येईल, त्याबद्दल नोंद करणे चांगले.

जर तुमची स्थिती मानसिक अनारोग्याची असेल, खास करून तुम्ही काही औषधोपचार घेत असाल, तर कृपया सुरुवात करण्याआधीच तुमच्या स्थितीबद्दल हार्टफुलनेस प्रशिक्षकाशी चर्चा करा किंवा care@heartfulness.org ला लिहा, जेणेकरून साधनेचे घटक तुमच्या गरजेनुसार सांगता येतील.

अधिक माहितीसाठी आणि हार्टफुलनेस आणि त्याच्या घटकांविषयीची तुमची समज सखोल करण्यासाठी कृपया श्री कमलेश पटेल आणि जोशुआ पोलॉक यांचे 'द हार्टफुलनेस वे : आध्यात्मिक रूपांतरणासाठी हृदयाधिष्ठित ध्यान' हे पुस्तक वाचा.



हार्टफुलनेस शिथिलीकरण

मार्गदर्शित सूचना वाचा आणि त्यांचा स्वतःवर प्रयोग करा किंवा दुसऱ्यांना मदत करण्यासाठी ते मोठ्याने वाचा. ही साधना, तुम्ही तुमचा फोन आणि इतर साधने जी तुम्हाला विचलित करू शकतात ती बंद केली, तर उत्तम परिणाम साधू शकते. शिथिलीकरण कुठल्याही वेळी केले जाऊ शकते आणि खास करून हार्टफुलनेस ध्यान सुरू करण्याआधी जास्त उपयुक्त आहे.

एक आरामदायक स्थिती निवडा आणि डोळे अतिशय हळुवारपणे व हलकेच मिटून घ्या.

पायाच्या बोटांपासून सुरुवात करूया, पायाची बोटे हलवा आणि ती शिथिल होत असल्याचे अनुभवा.

जमिनीतून एक ऊर्जा वर तुमच्या बोटांमध्ये, पावलांमध्ये, घोट्यांमध्ये येत असल्याचा अनुभव घ्या. मग वर गुढग्यांपर्यंत ती तुमच्या पायांना शिथिल करत आहे.

ऊर्जा तुमच्या पायांना शिथिल करत वर जात असल्याचा अनुभव घ्या. मांड्या शिथिल करा.

आता तुमचे नितंब, कटीप्रदेश..... पोट आणि कंबर खोलवर शिथिल होऊ दे.

तुमची पाठ शिथिल करा. वरपासून खालपर्यंत संपूर्ण पाठ शिथिल झाली आहे.

तुमची छाती आणि खांदे शिथिल करा. खांदे विरघळून जात आहेत असा अनुभव घ्या....

हाताचा वरचा भाग शिथिल होऊ द्या. हाताच्या खालच्या भागातील प्रत्येक स्नायू शिथिल होऊ द्या.... तुमच्या हाताचे तळवे.... मग बोटांपर्यंतचा भाग शिथिल करा.

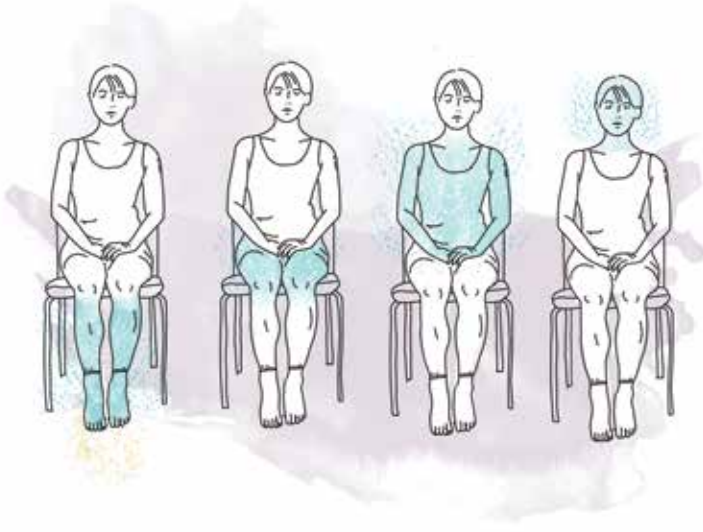
मानेचे स्नायू शिथिल करा. आता तुमचे लक्ष वर चेहऱ्याकडे वळवा. तुमचा जबडा, तोंड, नाक, डोळे, कानाच्या पाळ्या, चेहऱ्याचे स्नायू, कपाळ, अगदी डोक्याच्या वरच्या भागापर्यंत सर्व शिथिल करा.

तुमचे शरीर कसे संपूर्णपणे शिथिल झाले आहे ते अनुभवा. वरपासून खालपर्यंत शरीराकडे लक्ष द्या आणि जर तुमच्या शरीराचा एखादा भाग अजूनही तणावग्रस्त, दुखरा किंवा अस्वस्थ असेल, तर तो त्या ऊर्जेमध्ये आणखी काही वेळ बुडून जात आहे असा अनुभव घ्या.

तुमची तयारी झाली की तुमचे लक्ष तुमच्या हृदयाकडे न्या. तिथे काही काळ स्थिरावा. तुमच्या हृदयातील प्रेम व प्रकाशामध्ये बुडून गेल्याचे तुम्हाला जाणवू दे.

स्थिर व शांत राहा आणि हळुवारपणे स्वतःत बुडून जा.

पुन्हा बाहेर यावेसे वाटत नाही तोपर्यंत, तुम्हाला हवा तितका वेळ यात गढून जा.





हार्टफुलनेस ध्यान

व्यत्यय न येता ध्यान करू शकाल अशी जागा निवडा, शक्यतो एका ठराविक ठिकाणी व एका ठराविक वेळेस, दररोज ध्यानास बसा. सर्वात आदर्श वेळ सूर्योदयापूर्वीची. तुमचा फोन आणि इतर साधने बंद करा. शक्यतो पाठ सरळ ठेऊन बसा, पण ताठरपणा नको.

आरामशीर बसा, अलगद डोळे मिटा आणि तणावमुक्त व्हा.

गरज वाटल्यास हार्टफुलनेस शिथिलीकरण तंत्राचा वापर करून शरीर शिथिल होण्यासाठी दोन-तीन मिनिटे घ्या.

तुमचे लक्ष तुमच्या अंतरंगाकडे वळवा व काही क्षण स्वतःचे निरीक्षण करा.

नंतर हळुवारपणे अशी कल्पना करा की तुमच्या हृदयामध्ये ईश्वरीय प्रकाश आधीपासूनच उपस्थित आहे आणि तो आतून तुम्हाला त्याच्याकडे आकर्षित करित आहे.

हे अगदी सहज व स्वाभाविकपणे करा. अन्य विचारांमुळे लक्ष विचलित होत आहे असे आढळून आले, तर त्यांच्याशी संघर्ष करू नका व लक्षही नेऊ नका. ते असू देत, पण हळुवारपणे स्वतःला आठवण करून द्या की तुम्ही तुमच्या हृदयातील ईश्वरीय प्रकाशावर ध्यान करित आहात.

तुमच्या अंतरंगात अधिकाधिक गढून जा.

या सखोल अशा शांततेत तुम्हाला हवा तितका वेळ तल्लीन
व्हा. जोपर्यंत ध्यान संपले आहे असे तुम्हाला वाटत नाही,
तोपर्यंत ध्यानस्थ राहा.





हार्टफुलनेस शुद्धीकरण

तुमच्या दिवसभराच्या कामाच्या शेवटी शुद्धीकरणाचा सराव करा, शक्यतो झोपण्याच्या वेळेला लागून नको. ही क्रिया तुम्हाला ताजेतवाने बनवेल आणि जमा झालेल्या स्थूलतेपासून तुमची संरचना शुद्ध करेल. शुद्धीकरणाच्या प्रक्रियेच्या काही पायऱ्या आहेत, म्हणून सुरुवातीला खाली दिलेल्या क्रमानुसार त्यांचा सराव केलेला चांगला राहील.

आरामदायक स्थितीत बसा. या उद्देशाने की दिवसभरात जमा झालेले सर्व ठसे काढून टाकायचे आहेत.

सावकाश डोळे मिटा व तणावमुक्त व्हा.

असा विचार करा की तुमच्या संरचनेतील सर्व गुंतागुंत व अशुद्धता संपूर्ण संरचनेमधून निघून जात आहे.

त्यांना तुमच्या मस्तकापासून तुमच्या माकडहाडापर्यंत पसरलेल्या पाठीकडच्या भागामधून, धुराच्या रूपात बाहेर वाहून जाऊ द्या.

या संपूर्ण प्रक्रियेदरम्यान सजग राहा. मनात येणाऱ्या विचार व भावनांमध्ये गुंतून न पडता, केवळ साक्षीदार बनण्याचा प्रयत्न करा.

हळुवारपणे पण आत्मविश्वासाने व श्रद्धेने शुद्धीकरणाच्या या प्रक्रियेची गती वाढवा.

जर तुमचे लक्ष विचलित झाले व आपण अन्य विचारात गुंतत चाललो आहोत असे तुम्हाला आढळून आले, तर हळुवारपणे तुमचे लक्ष पुन्हा शुद्धीकरणाच्या प्रक्रियेकडे वळवा.

तुमच्या पाठीमागून ठसे निघून जात असल्यामुळे तुम्हाला हलकेपणा जाणवण्यास सुरुवात होईल.

ही प्रक्रिया वीस ते पंचवीस मिनिटांपर्यंत चालू ठेवा.

जेव्हा तुम्हाला खूप हलकेपणा जाणवू लागेल तेव्हा या प्रक्रियेच्या दुसऱ्या भागाची सुरुवात करा

कल्पना करा की मूलस्रोतातून पवित्र ईश्वरीय प्रवाह समोरून तुमच्या हृदयात प्रवेश करीत आहे. तो तुमचे हृदय व्यापून टाकून, तेथून तुमच्या शरीराच्या कानाकोपऱ्यात, प्रत्येक पेशी पेशीत प्रवेश करीत आहे. शरीराचा प्रत्येक कण दिव्यतेने भरत आहे.

आता तुम्ही अधिक संतुलित अवस्था प्राप्त केली आहे. तुमच्या शरीराचा प्रत्येक कण हलकेपणा, पावित्र्य आणि साधेपणाने चमकत आहे.

या ठाम विश्वासाने ही प्रक्रिया संपवा की शुद्धीकरण पूर्ण झाले आहे.





हार्टफुलनेस प्रार्थना

झोपण्यापूर्वी स्रोताशी जोडून घेण्याचा एक मार्ग म्हणून, ही प्रार्थना झोपण्याच्या वेळेला म्हटली जाते. यासाठी 10 ते 15 मिनिटे लागू शकतात. सकाळी ध्यानाच्या आधीसुद्धा ही म्हटली जाते.

झोपण्याच्या वेळी आरामशीर बसा, हळुवारपणे डोळे बंद करा आणि शिथिल व्हा. शांतपणे आणि हळूहळू खाली दिलेल्या प्रार्थनेचे शब्द परत परत म्हणा. त्यांच्या खऱ्या अर्थावर 10 ते 15 मिनिटे ध्यान करा, त्यांचे विश्लेषण करण्याऐवजी तुमच्या हृदयात त्या शब्दांच्या कंपनांची जाणीव होऊ द्या. त्यांचा अर्थ अंतरंगातून उमटू द्या. त्यात हरवून जाण्याचा प्रयत्न करा. शब्दांच्या पलीकडे जा आणि ती भावना तुमच्यात येऊ द्या.

“हे नाथ!

तूच मानवजीवनाचे वास्तविक ध्येय आहेस.

आम्ही अद्यापही इच्छांचे गुलाम आहोत,

ज्या आमच्या उन्नतीमध्ये बाधक आहेत.

तूच एकमात्र ईश्वर आणि शक्ती आहेस,

जो आम्हाला त्या स्थितीपर्यंत नेऊ शकेल.”

आता मनातल्या मनात हे शब्द दुसऱ्यांदा उच्चारा आणि त्या जाणीवेत अधिक खोलवर जा. शब्दांच्या मागे असलेली भावना तुमच्या मनात जागृत होऊ द्या. या प्रार्थनामय ध्यानमग्न भावामध्ये स्वतःला विरघळून जाऊ द्या आणि तसेच झोपी जा.

सकाळी हार्टफुलनेस ध्यान सुरू करण्याआधी शांतपणे प्रार्थना म्हणून स्वतःला पुन्हा एकदा जोडून घ्या.





वारंवार विचारले जाणारे प्रश्न

या विभागात आम्ही हार्टफुलनेस, साधनापद्धती, जीवनशैली आणि हार्टफुलनेस प्रशिक्षकांबरोबर पाठपुरावा कसा करावा याविषयी सामान्य प्रश्नांची उत्तरे देतो.

जेव्हा केव्हा तुम्हाला साधनेविषयी किंवा तुमच्या स्वतःच्या अनुभवांविषयी प्रश्न असेल, तेव्हा प्रश्नोत्तरांचा हा मार्ग वापरून पाहण्यासही तुमचे स्वागत आहे : तुमच्या हृदयात अवलोकन करीत मौनपणे प्रश्न विचारा आणि बघा आतून काय उत्तर येते.



हार्टफुलनेससंबंधित प्रश्न

हार्टफुलनेस काय आहे?

हार्टफुलनेस हा जीवनाकडे पाहण्याचा हृदयकेंद्रित दृष्टिकोन आहे, जेथे जीवनाचा प्रत्येक क्षण तुम्ही हृदयानुरूप जगू शकाल. हे आध्यात्मिक साधनेने सुज्ञ आणि विशुद्ध झालेल्या हृदयाच्या गुणांना अनुसरून नैसर्गिकपणे जगणे असते. या गुणांमध्ये करुणा, प्रामाणिकपणा, समाधान, सत्यता, क्षमाशीलता, उदारता आणि स्वीकारार्हतेची वृत्ती; आणि हृदयाचा मूलभूत स्वभाव जो प्रेम, हे सर्व अंतर्भूत असते. हार्टफुलनेस हा जीवनाप्रती असा दृष्टिकोन आहे ज्याला सहजमार्गाच्या (म्हणजे नैसर्गिक मार्ग) चार मूलभूत साधनांचा आधार आहे. अगदी पहिल्या दिवसापासून सहजमार्गाच्या

साधनेमुळे हे गुण आपल्यामध्ये प्रकट होण्यास सुरुवात होते.

आपले हृदय म्हणजे खुद्द आपली विवेकबुद्धी आहे. ते आपल्याला चांगुलपणा, निस्वार्थीपणा आणि उदात्ततेकडे नेते. वारंवार हृदयाचा सल्ला घेऊन आपण त्याला आपल्या जीवनात महत्त्वाचे स्थान देतो. ते प्रत्येक क्षणी आपल्याला मार्गदर्शन देत असते.

लोक हृदयाला नेहमी भावनांशी जोडतात आणि कधीकधी नवल करतात की जीवनाप्रती हार्टफुलनेस दृष्टिकोन त्यांना खरी स्पष्टता देऊ शकेल की नाही. हे विचारात घ्या : आपल्या विचारांची आणि भावनांची मुळे हृदयात असतात आणि अशाच प्रकारे, आपल्या हृदयाची अवस्था आपली मानसिक, भावनिक आणि आध्यात्मिक स्थिती ठरवते. जेव्हा हृदय स्वच्छ असते तेव्हा मनही तसेच असते. जेव्हा हृदय शांत असते तेव्हा मनही विश्रांत असते. म्हणून आपण हृदयापासून सुरुवात करतो.

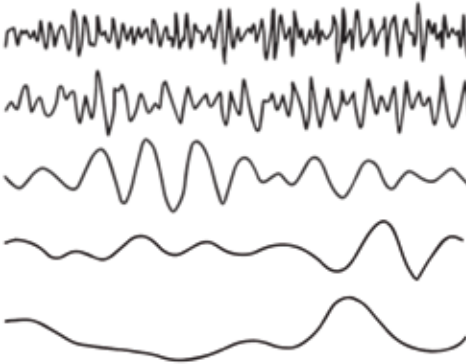
हार्टफुलनेस सर्वसाधारणपणे, आपल्याला हृदयाला अनुसरून जगण्याची प्रेरणा देते. नेमके सांगायचे तर, हार्टफुलनेस सराव, प्राणाहुती किंवा यौगिक संप्रेषण समाविष्ट असल्याने, अद्वितीय आहेत, जे आनंदी, उत्साही आणि उत्स्फूर्त पद्धतीने आपला दृष्टीकोन उन्नत करण्यास मदत करतात.

हार्टफुलनेसमध्ये विज्ञानाची काय भूमिका आहे ?

मागील 60 वर्षांपासून शास्त्रज्ञ ध्यानाचा प्रायोगिक अभ्यास करीत आहेत आणि ध्यानाचा न्युरो-प्लास्टिसिटी, मेंदू स्वास्थ्य व सर्वांगीण स्वास्थ्यवर निश्चितच परिणाम होतो हे सिद्ध झाले आहे. आपल्याकडे पुरेसा पुरावा आहे की ध्यानाने आपण तणाव नियंत्रण, निद्रा-नियोजन,

निर्णयक्षमता, भावनिक बुद्धिमत्ता आणि नातेसंबंध जोपासणे यांमध्ये सुधारणा करू शकतो. ध्यानाने व्यक्तिगत स्वास्थ्यात सुधारणा होते आणि परिणामी संप्रदाय आणि समाजावर सकारात्मक प्रभाव पडतो. या परिवर्तनास गती मिळते ती हार्टफुलनेसमधील प्राणाहुतीमुळे, जी वैयक्तिक चेतनेशी निगडित असलेल्या मेंदुतरंगांच्या गतिशीलतेत (ब्रेनवेव्ह फ्रिक्वेन्सी) सकारात्मक बदल घडवून आणते.

चेतनेच्या या स्थिती आपण सर्वजण रोज अनुभवत असतो आणि त्यांना एनसीफ्रोलोग्राम(इइजी)द्वारे मापले जाऊ शकते; EEG ही मेंदूतील विद्युत प्रक्रिया शोधण्याची तपासणी आहे. आपल्या मेंदूच्या पेशी विद्युत प्रेरणेमुळे सतत सक्रीय असतात, आपण झोपेत असतो तेव्हाही. EEG मेंदूच्या क्रियेतील बदल शोधून काढते. आपण जितके जलद विचार करतो, तितके मेंदुतरंग बदलत राहतात. जितके जलद विचार, तितकी मनाची हालचाल आणि तितकी मेंदुतरंगांची चढती वारंवारिता. उदाहरणार्थ, लहान मुले जेव्हा कधी न संपणारे प्रश्न विचारतात, तेव्हा वारंवारिता खूप जास्त असू शकते. विविध प्रकारच्या मेंदुतरंगांचे सर्वसाधारण वर्गीकरण असे आहे :



Gamma Waves

31 - 120 cps

Hyper brain activity which is great for learning and active problem solving

Beta Waves

13 - 30 cps

Here we are busily engaged in activities and conversations

Alpha Waves

8 - 12 cps

Very relaxed. Deepening into meditation

Theta Waves

4 - 7 cps

Drowsy and drifting down into sleep and dreams

Delta Waves

0.5 - 3 cps

Deep sleep with no dreams, no thinking, no awareness

1. सावध, जागृत स्थितीत मेंदुतरंग उच्च वारंवारितेचे असतात :
गामा तरंग, 31-120 हर्ट्झ, हे निर्माण होतात जेव्हा मेंदू अतिक्रियाशील असतो, जसे शिकताना आणि अभ्यास करताना आणि समस्या सोडवताना.

बीटा तरंग, 13-30 हर्ट्झ, हे निर्माण होतात जेव्हा आपण रोजचे संवाद किंवा हालचाली करीत असतो.

अल्फा तरंग, 8-12 हर्ट्झ, हे निर्माण होतात जेव्हा आराम किंवा चिंतन करीत असतो, जसे की मधुर संगीतात तल्लीन असताना किंवा ध्यानाची सुरुवात करताना.

2. स्वप्न पाहण्याच्या स्थितीचे वैशिष्ट्य आहे थिटा तरंग, 4-7 हर्ट्झ, हे निर्माण होतात जेव्हा आपल्याला गुंगी येऊन आपण झोप आणि स्वप्नांमध्ये हरवत असतो तसेच ध्यानाच्या सखोल अवचेतन स्थितीत असतो.

3. डेल्टा तरंग, 0.5-5 हर्ट्झ, हे निर्माण होतात जेव्हा आपण गाढ झोपेच्या स्थितीत आणि ध्यानाच्या सर्वात खोल अवस्थेत असतो.

जागे असताना, चेतना ज्ञानाच्या शोधात बाहेर वळते, पण जेव्हा मेंदू तरंगांची वारंवारिता मंदावते तेव्हा ती हे दर्शविते की आपण अंतर्मुख होऊन चेतनेत खोलवर शिरत आहोत. स्वप्नावस्थेतील चेतना जागेपणा आणि गाढ झोपेच्या मध्ये असते. तेव्हा ती आपल्या आंतरिक विश्वाशी, अंतर्मनाशी संबंधित असते. गाढ झोपेत मात्र चेतना तिच्या मूळ स्रोताकडे आकर्षित होते, म्हणजे आत्म्याकडे.

संशोधन करताना आढळते की, ध्यान करणाऱ्यांना अनुभवास येणाऱ्या, सहसा गाढ झोपेत उद्भवणाऱ्या डेल्टा वारंवारिता; स्वप्नासारख्या थिटा वारंवारिता, आरामाच्या वेळेची अल्फा स्थिती, उच्च वारंवारिता असलेले गामा मेंदुतरंग इत्यादी आलेखांचे त्यांच्या नेहमीच्या जागृत

अवस्थेतील आलेखांशी सहसा साम्य आढळत नाही. खरे तर, जे योगी नियमित ध्यान करतात, त्यांना ध्यान न करणाऱ्यांपेक्षा गामा हेलकावे जास्त तीव्रपणे आणि वारंवार अनुभवास येतात. म्हणजे ध्यानामुळे मेंदुतरंगांचा वारंवारिता कक्ष दोहो बाजूंनी विस्तृत होतो.

टेराब्लू एक्सटी, काही वर्षांपासून हार्टफुलनेस साधना पद्धतीचा परिणाम अनुभवी साधक आणि नवशिके साधक, दोघांच्या ऑटोनोमिक नर्वस सिस्टम (एनएस) (स्वायत्त चेतासंस्थे) वर काय होतो याचा अभ्यास करीत आहेत. यासाठी ते कंपनीचे अंगावर परिधान करता येण्याजोगे वैद्यकीय तपासणी यंत्र वापरत आहेत. त्यांनी काढलेले काही निष्कर्ष असे आहेत :

“हार्टफुलनेस ध्यान ऑटोनोमिक नर्वस सिस्टम (एनएस) (स्वायत्त चेतासंस्थेला) संतुलित करते. अनुभवी हार्टफुलनेस साधकांचा अभ्यास केल्यावर हे स्पष्ट झाले की असे साधक आपल्या मज्जासंस्थेवर अधिक नियंत्रण ठेवू शकतात ज्यामुळे ते तणाव हाताळू शकतात आणि संतुलित अवस्था दीर्घकाळ टिकवू शकतात.

“एनएस हा परिधीय चेतासंस्थेचा घटक आहे आणि तो हृदयाचे स्पंदन, रक्तदाब, श्वसन, पचन आणि काम वासना यासारख्या आपोआप होणाऱ्या क्रियांवर नियंत्रण ठेवतो. त्यात तीन स्पष्ट विभाग असतात : सिम्पथेटिक (अनुकंपी), पॅरसिम्पथेटिक(परानुकंपी) आणि एन्टेरिक (आतड्यांशी संबंधित).’¹

“अनुकंपी चेतासंस्थेला (एसएनएस)चालना दिल्याने तीव्र हालचाल होते ज्याला ‘फाईट ऑर फ्लाईट’ प्रतिसाद म्हणतात. एसएनएस मानवी प्रणालीत तणावाला प्रतिसाद निर्माण करणारा मानला जातो. त्याउलट, परानुकंपी (पीएनएस) चेतासंस्था, ‘रेस्ट अँड डायजेस्ट’(आराम आणि पचन) क्रियेला प्रेरक असते, ज्याने शरीर शांत स्थितीत पूर्ववत येऊ शकते.

1. Waxenbaum, J.-. M. Varacallo, 2019. -natomy, -utonomic Nervous System. Treasure Island, FL, US- StatPearls Internet. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK539845/>.

“हार्टफुलनेस ध्यान करणाऱ्यांच्या पराणुकंपी अवस्थेत वाढ होताना आणि अनुकंपी चालनेत घट होताना दिसून येते, ज्यामुळे शांतपणा अधिक काळ टिकून राहतो.

“हार्ट रेट वेरीयेबिलीटी(एचआरव्ही)(ठोक्यांच्या गतीतील चढउतार) आणि इलेक्ट्रोडर्मल ॲक्टिविटी (इडीए)(त्वचेचा प्रतिसाद) यांचा एकत्रित अभ्यास केल्याने व्यक्तींच्या शारीरिक आणि भावनिक स्थितींबद्दल, खास करून त्यांच्या एएनएस) स्वायत्त चेतासंस्थेबद्दल, बरेच ज्ञान प्राप्त झाले आहे.

त्यातील काही निष्कर्ष हे आहेत :

1. अनुभवी साधकाला शांत, संतुलित अवस्थेत पोहोचायला 2 ते 5 मिनिटे लागतात. नवीन साधकांनासुद्धा ही अवस्था पटकन मिळालेली आपण पाहिली आहे, पण ती अवस्था ते दीर्घकाळ टिकवून ठेवू शकत नाहीत, अनुभवी साधक टिकवू शकतात.
2. हार्टफुलनेस ध्यानासारख्या ध्यानसाधनांनी शरीर व मन शांत ठेवता येते. एका प्रयोगात असे दिसून आले की सहभाग घेणाऱ्या सर्व प्रशिक्षक आणि साधकांची हार्ट रेट वेरीयेबिलीटी(एचआरव्ही) वाढली आणि मानसिक उत्तेजना कमी झाली; हे निदान त्यांच्या इलेक्ट्रोडर्मल ॲक्टिविटी(इडीए) चा घटक असलेल्या स्किन कंडक्टन्स रिस्पॉन्स (एससीआर) (त्वचेच्या प्रतिक्रिये)च्या कमी होण्याने निदर्शनास आले. एससीआर समानुपाताने सक्रीय घामग्रंथींच्या संख्येशी निगडित असतात. म्हणजेच, माणूस जितका भावूक होतो तितके एससीआरचे प्रमाण वाढते. असाही निष्कर्ष काढू शकतो की त्वचेची वाढती प्रतिक्रिया (वाढता एससीआर) अनुकंपी चेतासंस्थेच्या सक्रीयतेचे योग्य प्रतिनिधित्व करतो.²

2. Benedek, M. C. Kaernbach, 2010. - Continuous Measure of Phasic Electrodermal activity. Journal of Neuroscience Methods, Vol. 190, 1: 80-91. doi:10.1016/j.jneumeth.2010.04.028.

3. ध्यानात खूप खोल गेले असताना अनुभवी साधकांची स्युडोमोटर नर्व अॅक्टिविटी कमी (एसएमएनए) (घामाच्या ग्रंथींची क्रिया) झालेली असते. एसएमएनए अनुकंपी सक्रियता दर्शवते आणि पोस्टगॅंग्लिऑनिक ऑटोनॉमस इनर्वेशनबद्दल (गंडकेला मिळणारी स्वायत्त चालना) सूक्ष्म माहिती देते.
4. हार्टफुलनेस ध्यानामुळे हृदयाच्या एकूण शक्तीत वाढ होते. टोटल पॉवर(टीपी) वाढते, जो एचआरव्ही (हार्ट रेट वेरीयॅबिलिटी) वारंवारितेचा घटक आहे. यातून अधिक चांगले शारीरिक आणि भावनिक नियंत्रण आणि अनुकूलन दिसून येते.
5. नवीन साधकांवरसुद्धा प्राणाहुतीचा सकारात्मक परिणाम दिसून येतो. एका प्रयोगादरम्यान दिसले की नियंत्रित गटाच्या तुलनेत प्राणाहुती दिलेल्या नवीन साधकांच्या गटात, हृदयाच्या हाय फ्रिक्वेंसी (उच्च वारंवारितेच्या) शक्तीच्या आकडेवारीतील फरक सर्वात जास्त होता. ही वाढलेली वारंवारिता असे दर्शवते की (सिम्पथो-व्हेगल बॅलन्स) चेतासंस्थेचा कल परानुकंपी बाजूकडे सरकला आहे, म्हणजेच शरीर व मन तणावमुक्त, आरामाच्या स्थितीत आहे. प्राणाहुतीने हृदयाची लो फ्रिक्वेंसी पॉवरसुद्धा (एलएफ) (निम्न वारंवारिता) कमी झाली, म्हणजेच तणावाचा प्रतिसादही कमी झाला.”

तुम्ही जरी आयुष्यात कधीही ध्यान केलेले नसले, तरी प्राणाहुतीसोबत हार्टफुलनेस ध्यानाचा अनुभव घ्याल तेव्हा तुमची चेतना विस्तृत होईल, ज्यामुळे तुम्ही पूर्ण शिथिल व्हाल, पण तुमचे मन मात्र अधिक सतर्क आणि तुमची आकलन शक्ती वाढलेली असेल. तुम्ही झोपलेले नसाल पण तुम्हाल इतका आराम वाटत असेल की गाढ झोप झाल्यानंतरची तरतरी जाणवेल.

त्यानंतर हीच अवस्था तुम्ही रोजच्या जीवनात डोळे उघडे असतानादेखील आणावयास शिकाल. एक दिवस असा येईल की ही खोल ध्यानावस्था नेहमीच तुमच्याबरोबर असेल.

हार्टफुलनेस साधना केल्याने मी काय मिळवू शकेन?

हार्टफुलनेस मार्गामध्ये विविध टप्पे आणि अंतिम गंतव्य आहे, परंतु याकडे आपण वेगळ्या दृष्टीने पाहूया : या प्राप्त करण्याच्या गोष्टी आहेत काय? उदाहरणार्थ, समजा मुलगा त्याच्या आईच्या संपत्तीचा वारसदार असेल, तरी आईची संपत्ती मिळविण्याची कल्पना हे कधीतरी त्याच्या आयुष्याचे ध्येय बनावे का? ती त्याच्या आईसोबत चांगले संबंध ठेवण्यामागची त्याची प्रेरणा असावी का? वारसाहक्क हा अंतिमतः त्या नातेसंबंधाचा परिणाम म्हणून मिळेलही, परंतु तो त्या नातेसंबंधाचा पाया नाही. नातेसंबंधांचा पाया प्रेम आणि आपुलकी आहे, जे कुठल्याही मूल्याच्या पलीकडे आहे. ते पवित्र असे काहीतरी आहे.

सुरुवातीला आपण मोठ्या स्तरावरील शिथिलता, शांतता, भावनिक प्रगल्भता आणि केंद्रितपणाच्या अनुभवाने आनंदित होऊ शकतो. हा तणावनियंत्रणाचा आणि भावनिक बुद्ध्यांकाचा पैलू आहे. जेव्हा आपण आपल्या चेतनेच्या विस्ताराशी सुसंगत अशा अधिक विशुद्ध जीवनशैलीची निवड करून ती अंगिकारतो, तसतशा आपल्यात अधिक उच्च आकांक्षा विकसित होऊ लागतात. आपली ध्येये विस्तारत जातात. जसजसे आपले मन नियंत्रित होत जाते, आपले विचार बुद्धी आणि व्यक्तित्व विशुद्ध होत जाते, तसतसे आपण संतुलन, उत्कृष्टता आणि उच्च आकांक्षा यांनी परिपूर्ण अशा नव्या जीवनात प्रवेश करतो, जे साक्षात्काराच्या सर्वोच्च ध्येयाच्या दिशेने जाते.

याचप्रमाणे, ज्ञानाच्या प्रकाशमय मार्गावरील प्रवासी म्हणून, आपल्याला या संपूर्ण प्रवासात विपुल प्राप्ती होत असतात. या मार्गावर अस्तित्वाच्या असंख्य अवस्था आणि स्थिती येतात - मनः

शांती, उत्साह, हलकेपणा, तरलता, चेतनेचा विस्तार, अहंकाररहित स्थिती, विनम्रता, साधेपणा, शुद्धता, मुक्तीची आंतरिक जाणीव, ईश्वरसाक्षात्काराची स्थिती आणि बरेच काही. तरीही, जर या गोष्टी प्राप्त करणे हेच आमचे ध्येय बनणार असेल किंवा मार्गावर पुढे जात राहण्यासाठीची प्रेरणा बनणार असेल, तर एक प्रकारे हा मार्ग त्याचा संपूर्ण अर्थ आणि सौंदर्य गमावून बसेल. हा प्रवास काहीतरी मिळविण्यासाठी किंवा प्राप्त करण्यासाठी नाही हे आपल्याला समजू लागते. आपण असे म्हणू शकतो की तो आपल्या आंतरिक स्रोताबरोबरच्या पवित्र बंधनात प्रवेश करण्यासाठी आहे.

या अतिशय जिव्हाळ्याच्या नात्याच्या परिणामस्वरूप सर्व स्थिती आणि अवस्था आपोआप आपल्याकडे येतात आणि त्या आध्यात्मिक वारशासाठी आपण पात्र बनतो. स्रोताकडे परतण्याचा हा मार्ग अनंत आहे, ज्यामध्ये हा मार्ग स्वतःच गंतव्यस्थान बनतो आणि या मार्गावर मार्गक्रमण करणे हा उच्चतम आनंद बनतो.

अशा प्रकारे आपण म्हणू शकतो की हार्टफुलनेसचे ध्येय हे कुठल्याही मर्यादा किंवा बंधनांशिवाय कायम विकसित आणि विस्तारित होत राहते. आपल्या विकासासोबत आपले ध्येयही विकसित होत राहते. हार्टफुलनेसच्या मार्गावर आपल्याला मानव म्हणून प्राप्त होऊ शकणाऱ्या सर्वोच्च क्षमता देऊ केल्या जातात आणि हे हार्टफुलनेसचे एक महान आश्चर्य आहे - प्रवास अनंतपणे सुरूच राहतो.

आपण असे पर्याय निवडले पाहिजेत
जे आपल्या वास्तविक 'स्व'च्या
गहन क्षमता परिपूर्ण करण्यासाठी
आपल्याला सक्षम बनवतील.
-थॉमस मर्टन

स्वतःत सुधारणा करण्याकरीता फक्त ध्यान पुरेसे आहे का ?

ध्यान एक साधन आहे. ध्यान करताना आपण जो हेतू मनात धरतो की “दिव्य उर्जेचा स्रोत माझ्या हृदयामध्ये आधीपासूनच उपस्थित आहे आणि तो आतून मला आकर्षित करीत आहे,” त्याच्याशी आपली जीवनशैली एकतर सुसंगत असेल किंवा विसंगत. जाणीवपूर्वक अंगिकारलेली जीवनशैली आणि सकारात्मक सुधारणा करणारी मूल्ये ध्यानसाधनेला पोषक ठरतील. जेव्हा आपण सकारात्मक जीवनशैली अंगिकारतो व आपल्या चेतनेच्या उत्क्रांतीत रुची घेतो, तेव्हा हार्टफुलनेस ध्यान अधिक प्रभावी होते.

हार्टफुलनेस साधना सुरू करण्यासाठी पात्रता किंवा आवश्यकता काय आहेत ?

इथे फक्त एकच आवश्यकता आहे आणि ती आहे तुमची आवड.

दुसऱ्या कुणाला तरी तुम्ही हे करायला हवे आहे म्हणून तुम्ही करीत असाल, तर हे तितकेसे यशस्वी होणार नाही. हे प्रत्येकच उपक्रमाच्या बाबतीत सत्य असते. आवड आणि इच्छा या कुठल्याही गोष्टीतील यशाच्या किल्ल्या आहेत. असे म्हटले जाते की तुम्ही घोड्याला पाण्यापर्यंत नेऊ शकता, पण तुम्ही त्याला पाणी प्यायला लावू शकत नाही.

कुठल्याही परंपरेतील व्यक्ती हार्टफुलनेस साधना करू शकते का ?

होय. हार्टफुलनेस साधना ही धार्मिक श्रद्धांवर आधारित नसून, विज्ञान आणि थेट आकलनावर आधारित आहे, सर्व महान धर्मांच्या संस्थापकांच्या शिकवणुकीसुद्धा त्यांच्या स्वतःच्या थेट आकलनावर आणि स्वानुभवावर आधारलेल्या होत्या. म्हणूनच कुठल्याही पारंपारिक किंवा धार्मिक पार्श्वभूमीच्या व्यक्तीलाही या साधनेपासून फायदाच होतो.

जोपर्यंत तुम्ही स्वतः कुठलाही अनुभव घेत नाही, तोपर्यंत तुम्ही शंका घेत राहाल. हार्टफुलनेस साधानापद्धती आपल्याला आपल्या हृदयाची खात्री पटवून देणारे अनुभव प्रदान करते. स्वतःलाच सत्याची जाणीव झाल्यामुळे, विश्वासाच्या आवश्यकतेपलीकडे जात आपण संशयावर मात करतो. हेच वेगळ्या पद्धतीने सांगायचे झाल्यास - आपल्या विश्वासाला अनुभवाचे पाठबळ मिळते.

इतक्या विविध परंपरा आणि मार्गामधून हार्टफुलनेसला अद्वितीय बनवणारे असे काय आहे?

तुलना ही गुणवत्ता निश्चित करण्याचा एकमेव मार्ग नाही. उदाहरणार्थ, आंब्याचा आस्वाद घेण्यासाठी, तुम्ही आधी इतर पाच किंवा सहा फळांचे तुकडे चाखून निष्कर्ष काढता का की आंबा चांगला आहे? नाही, तुम्ही फक्त आंब्याचा आस्वाद घेता. तुम्हाला तो खाण्यात आनंद वाटतो. याचप्रमाणे जेव्हा विशिष्ट साधनेच्या अनुभवांनी तुमच्या हृदयाची खात्री पटलेली असते, तेव्हा शोध चालू ठेवण्याची किंवा तुलना करण्याची गरज उरते का? आपण शोध आणि तुलना तेव्हाच करतो, जेव्हा आपले हृदय अद्यापही समाधानी नसते. जेव्हा आपले हृदय समाधानी असते, तेव्हा आपल्याला इतर कुठल्याही पुराव्यांची गरज नसते.

कधीकधी मात्र मनाला स्वतः खात्री करून घ्यायची असते. अशा वेळी कृपया नेहमी स्वतःच प्रयोग करून बघा, ज्यामध्ये तुम्ही वेगवेगळ्या मार्गांची तुलना करता. पद्धतशीर दृष्टिकोन स्वीकारणे सर्वात चांगले. सर्वप्रथम स्वतःहून अशा पद्धतीने ध्यान करा, जी पद्धत आपल्याला अवगत आहे किंवा जी तुम्हाला वापरायला आवडेल. तुम्ही हार्टफुलनेस ध्यानही करू शकता, पण ते तुम्ही स्वतः करा, हार्टफुलनेस प्रशिक्षकाच्या मदतीशिवाय.

अशा प्रकारे तुम्ही हा प्रयोग तुम्हाला हव्या तितक्या वेळा आणि हव्या तितक्या पद्धतीबरोबर करू शकता. जेव्हा तुम्हाला जाणवेल की तुम्ही

यौगिक संप्रेषणाद्वारे हार्टफुलनेस ध्यानाचा प्रभाव अनुभवण्याकरिता तयार आहात, तेव्हा मग प्रशिक्षकासोबत ध्यान करा. यामुळे तुम्हाला हा दावा तपासून बघता येईल की हार्टफुलनेसद्वारे अनुभवले जाणारे यौगिक संप्रेषण हे परिवर्तनामध्ये उत्प्रेरकाचे काम करते.

यौगिक संप्रेषणासोबतच हार्टफुलनेसच्या इतर साधनासुद्धा अद्वितीय असून त्यांची स्वतःची अशी उपयुक्तता आहे. परंतु त्या अद्वितीय असल्या तरी त्यांची उपयुक्तता तपासणे हे तुमच्यावर अवलंबून आहे.

हार्टफुलनेसचा उगम कसा झाला? ते कुठल्या धर्माशी किंवा आध्यात्मिक परंपरेशी संबंधित आहे का?

प्रत्येक धर्माच्या आणि आध्यात्मिक परंपरेच्या मागे अनाम, अरूप अशी वास्तविकता आहे. हार्टफुलनेस ध्यानामध्ये आपण थेट त्या वास्तविकतेकडेच जातो. त्यामुळे ही प्रणाली नाव आणि रूपाच्या पलीकडे जाते व सार्वभौमिकपणे उपयुक्त आहे. अंतिम तत्त्वाकडे जाणाऱ्या कुठल्याही मार्गाशी ही पद्धती सुसंगत ठरते.

हार्टफुलनेसमध्ये जो मार्ग अनुसरला जातो, तो राजयोगाच्या प्राचीन परंपरेतून विकसित झालेला आहे. हार्टफुलनेस आणि राजयोगामधील संबंध जाणून घ्यायचा असेल तर तुम्ही शाहजहाँपूर येथील श्री राम चंद्र (बाबूजी) यांचे 'राजयोगाचा प्रभाव' हे पुस्तक वाचू शकता.

बाबूजींचे गुरू फतेहगढनिवासी श्री रामचंद्र (लालाजी) यांनी प्राणाहुती किंवा यौगिक संप्रेषणाची लुप्त झालेली पद्धती पुन्हा शोधून काढली, जे हार्टफुलनेसचे अत्यंत महत्त्वाचे आणि आवश्यक वैशिष्ट्य आहे. 1880च्या सुरुवातीपासून, त्यांच्या तरुणपणीच, लालाजींनी इतरांना आध्यात्मिक प्रशिक्षण देण्यास सुरुवात केली होती. त्यांची शिष्यपरंपरा आणि पद्धती आजही अबाधित आहे आणि विश्वातील अगणित हार्टफुलनेस साधक त्याचा लाभ घेत आहेत.

हार्टफुलनेस आणि सहजमार्ग सारखेच आहेत का ?

आम्ही ‘हार्टफुलनेस’ आणि ‘सहजमार्ग’ हे शब्द आलटून पालटून वापरतो. नेमके सांगायचे तर, ‘सहज मार्ग’ हे त्या साधना पद्धतीचे नाव आहे ज्या विसाव्या शतकाच्या मध्यावर राम चंद्रांनी जगाला अर्पण केल्या होत्या. तिचा अर्थ आहे ‘नैसर्गिक मार्ग’. हार्टफुलनेस हा या साधनेकडे, स्वतःकडे, इतरांकडे आणि खुद्द जीवनाकडे हृदयपूर्वक पाहण्याचा दृष्टिकोन आहे. थोडक्यात हार्टफुलनेस ही जीवनशैली आहे जी सहजमार्ग साधनेच्या परिणामस्वरूप आपल्याला मिळते.

हार्टफुलनेस शिकण्यासाठी किंवा सराव करण्यासाठी कुठलेही शुल्क किंवा देणगी आवश्यक आहे का ?

नाही, हार्टफुलनेस साधना ही नेहमी निःशुल्क आहे. जसे बाबूजी नेहमी म्हणायचे, “ईश्वर विक्रीसाठी नाही. आणि जर ईश्वर विक्रीसाठी असेल, तर तुम्ही त्याची किती किंमत द्याल ? आणि जर तुम्ही ती देण्यास सक्षम असाल, तर तुम्हाला ईश्वराची गरजच काय ?”

हार्टफुलनेस संस्था आणि इतर संलग्न संस्था बहुतकरून देणग्या आणि अनुदानांवर चालतात आणि त्या धर्मादाय, ‘ना-नफा संस्था’ म्हणून नोंदणीकृत आहेत. योग आणि निरंतर शिक्षण यांसारखे काही विशिष्ट प्रमाणित आणि मान्यताप्राप्त कार्यक्रम आपला खर्च भागवण्यासाठी आणि पुनर्गुंतवणूक तरतुदींसाठी शुल्क लागू करतात. परंतु मागील 75 वर्षांपासून, हार्टफुलनेस मोहीम भेट संस्कृतीच्या (गिफ्ट इकॉलजी) आधारावर चालली आहे, ज्यात स्वयंसेवक प्रेमपूर्वक आपला वेळ, श्रम आणि पैशांचे अनुदान करतात. येथे देणगी बंधनकारक नाही. हे सर्व तुमची ऐपत आणि इच्छेवर अवलंबून आहे.

हार्टफुलनेसचा परिणाम जाणवण्यासाठी मला किती काळ हार्टफुलनेसचा सराव करावा लागेल? संभाव्य परिणाम काय असतील आणि मी साधनेच्या प्रभावाची पारख कशी करावी?

जलद प्रतिसाद तत्काळ मिळू शकतो. तुम्हाला पाच किंवा दहा वर्षे वाट बघावी लागत नाही, अगदी पुढच्या दिवसाचीही नाही. प्रभावाची जाणीव तत्काळ होते. अगदी लगेच आणि तेथेच. हे सूर्यप्रकाशासारखे आहे, जेव्हा तुम्ही सूर्यासमोर असता, तेव्हा तुम्हाला तत्काळ उष्णता जाणवते. जेव्हा तुम्ही यौगिक संप्रेषण घेता, तुम्हाला तत्काळ त्याचा परिणाम जाणवतो. पण आपण सर्वजण सारखे नाही, त्यामुळे काही जणांना ती उशिराने जाणवेल. त्याचे परिणाम सुरुवातीपासून निश्चितच सुरू होतात, पण जे घडते आहे त्याची जाणीव उशिराने झाली तरी हरकत नाही, कारण काहीही झाले तरी प्रक्रिया चालूच असते.

कालांतराने तेथे काही प्रगतीचे संकेत दिसतात : जसे

- जसे तुम्ही हार्टफुलनेस शिथिलीकरणाद्वारे शरीराच्या प्रत्येक भागातील तणाव घालवायला शिकाल, तसे तुमची संरचना अधिक शिथिल आणि तणावरहित होईल.
- तुमच्या निद्रेचा स्तर पूर्वीपेक्षा चांगला असेल.
- तुमचे मन आता जास्त केंद्रित असेल, जास्त नियंत्रित असेल आणि तुम्हाला मानसिक ताण घालवणे आणि उथळ विचारांकडे दुर्लक्ष करणे जमू लागेल. तुम्ही विचारांच्या पलीकडेही जाल, जाणीव आणि अंतःप्रेरणेच्या गहन स्तरापर्यंत. आणि अधिक खोलवर अस्तित्वाच्या अधिक गहन अवस्थांकडे तुमची चेतना विस्तारत जाऊन तुम्हाला तुमच्या संपूर्ण क्षमतांची जाणीव होईल. हे सर्व हार्टफुलनेस ध्यानाच्या सरावाद्वारे घडते.

- तुम्हाला आतून हलकेपणाची जाणीव होईल, अधिक निश्चित आणि अधिक आनंदी वाटेल. हार्टफुलनेस सफाईद्वारे एकेका स्तरावरील जड असे भावनिक ओझे आणि जटिलता तुमच्या हृदय आणि मनातून काढून टाकल्या जातात. जुन्या सवयी आणि प्रवृत्ती निघून गेल्याचा परिणाम शुद्धता, साधेपणा आणि भावनिक बुद्धिमत्ता वाढण्यात होतो.

- हार्टफुलनेस प्रार्थनेच्या सरावाद्वारे तुम्ही मूलस्रोताशी जोडून घेण्यास आणि हृदयाचे ऐकण्यास शिकाल, त्याला तुमच्या जीवनाचे मार्गदर्शन करू द्याल.



ध्यानाबाबतचे प्रश्न

ध्यान म्हणजे काय? ज्या दिव्य प्रकाशाच्या स्रोतावर आपण ध्यान करतो ते काय आहे?

ध्यानाचे आधारभूत तत्त्व हे आहे की ज्याच्यावर तुम्ही ध्यान करता तसे तुम्ही बनता. ज्याच्यावर तुम्ही ध्यान करता त्या गोष्टीचे गुणधर्म तुम्ही आत्मसात करता. तर मग कोणत्या प्रकारचे ध्येय आम्हाला दिव्य जाणीवेकडे घेऊन जाईल?

हार्टफुलनेस ध्यानाचे ध्येय हे उच्चतम 'स्व'मध्ये, मूलस्रोतामध्ये लय पावणे हे आहे आणि हाच योगाचा अर्थ आणि उद्देश आहे. समान गोष्टीच एकमेकात लय पावू शकतात. तेल पाण्यामध्ये मिसळू शकत नाही. म्हणूनच मूलस्रोतामध्ये विलीन होण्याकरिता आपल्याला प्रथम मूलस्रोतासारखे शुद्ध होणे आवश्यक आहे. हे शक्य आहे, कारण आपल्या सर्वांमध्ये तोच दिव्य स्रोत आहे, जे आपल्या अस्तित्वाचे आधारभूत अंग आहे.

हार्टफुलनेसमध्ये आपण आपल्या हृदयातील दिव्य प्रकाशाच्या स्रोतावर ध्यान करतो. स्वतः स्रोत इतका सूक्ष्म आहे की तो आपल्यासाठी अनाकलनीय असतो. स्रोतापासून उगम पावणारा प्रकाश ही त्याच्या सर्वाधिक निकट जाणारी संकल्पना आहे जी आपण ध्येय म्हणून घेऊ शकतो. परंतु कोणताही प्रकाश बघण्याची आवश्यकता नाही. आम्ही त्याला 'तेजविरहित प्रकाश' असे संबोधतो. सोप्या शब्दात सांगायचे तर, आपण त्या कल्पनेवर ध्यान करतो, प्रकाशावर नाही.

बहुतेक वेळा ध्यानाची व्याख्या एकाच गोष्टीविषयी निरंतर विचार करणे अशी केली जाते. ही पायरी खरेतर ध्यानाची पूर्वतयारी आहे, प्रत्यक्ष ध्यान नव्हे. ध्यान त्या वस्तूचे वास्तविक स्वरूप प्रकट करते, ज्याच्यावर आपण ध्यान करीत असतो. मूलस्रोताबाबत केवळ विचार करण्याऐवजी तो स्वतःला आपल्यासमोर प्रगट करेल. असे प्रगटीकरण विचाराच्या स्वरूपात येत नाही, तर भावनेच्या स्वरूपात येते, किमान सुरुवातीला. त्यामुळे ध्यान ही अशी प्रक्रिया आहे, ज्यात आपण विचाराकडून भावनेकडे विकसित होतो. हा मनाच्या जटिलतेकडून हृदयाच्या साधेपणापर्यंतचा प्रवास आहे. प्रमुखतः याच कारणासाठी आपण ध्यानामध्ये हृदय अंतर्भूत केलेले आहे.

तरीही भावनांनासुद्धा त्यांची मर्यादा असते. खऱ्या ध्यानामध्ये आपण ध्यानाच्या उद्देशाशी एक झाल्याचा अनुभव घेतो आणि अंतिमतः ही स्थिती संपूर्ण शून्यावस्थेत विरघळून जाते - अनुभवांचा पूर्णतः अभाव - आणि मूलस्रोताशी समरस झाल्याचा हाच संकेत असतो.

यौगिक संप्रेषण काय आहे ?

हार्टफुलनेसचा सर्वात चित्तवेधक पैलू म्हणजे प्राणाहुती किंवा यौगिक संप्रेषण. प्राणाहुतीची व्याख्या, "मानवाच्या रूपांतरणाकरिता

दिव्य ऊर्जेचा वापर” अशी केली गेली आहे. येथे आपण भौतिक रूपांतरणाबाबत बोलत नाही, कारण आपले शरीर जनुकीय रचनेच्या मर्यादेत आहे. त्याऐवजी आपण आपल्या व्यक्तिमत्त्वात आणि मानसिक, बौद्धिक व अहंकाराच्या क्षेत्रात होणाऱ्या रूपांतरणाच्या संदर्भात बोलतो. कालांतराने हे रूपांतरण आपल्याला अस्तित्वाच्या आध्यात्मिक साम्राज्यात घेऊन जाते. प्राणाहुती ते पोषण आहे जे त्या सूक्ष्म आध्यात्मिक प्रतलातील अमर्याद विकासाकरिता मदत करते.

खरे म्हणजे प्राणाहुतीला ‘ऊर्जा’ समजणे पूर्णतः योग्य नाही, कारण ऊर्जा ही प्रकट विश्वाशी संबंधित आहे - भौतिक मितीशी - परंतु प्राणाहुती भौतिकशास्त्राच्या मानक नमुन्याप्रमाणे मोजता येत नाही. एक सुंदर साधर्म्य आहे जेथे द्रष्टे कवी कबीरजी ‘अनाहत’ नादाविषयी बोलतात. याचा अर्थ कुठलीही तार किंवा वाद्य छेडल्याशिवाय निर्माण होणारा नाद. कबीरजी ज्या आवाजाविषयी बोलतात तो कुठल्या प्रकारचा आहे? ते प्रकट विश्वाबाबत बोलत नाहीत, तर अप्रकट, मूलस्रोत, ज्यापासून आपण सर्व अस्तित्वात आलो आहोत, त्याबद्दल बोलतात. प्राणाहुती याच प्रतलातून किंवा मितीमधून प्राप्त होते आणि तिचा उद्देश ती मूळ, वास्तविक स्थिती, जी आपल्या प्रत्येकामध्ये आहे, जे आपल्या अस्तित्वाचे केंद्र आहे, त्याच्यावरील आच्छादन काढणे हा आहे.

आम्ही ‘संप्रेषण’ हा शब्द वापरतो कारण ही सूक्ष्म ऊर्जा यौगिक प्रशिक्षकाच्या हृदयातून साधकाच्या हृदयात संप्रेषित केली जाते. संप्रेषणाकरिता कुठल्याही भौतिक संपर्काची आवश्यकता नसते, तर ती विचारशक्तीने कार्यान्वित केली जाते, जे ‘राजयोगाच्या’ प्रशिक्षणासाठीचे आवश्यक उपकरण आहे. स्वामी विवेकानंदांनी त्यांच्या ‘राजयोग’ या प्रबंधामध्ये लिहिलेले आहे की, “विचार हे बल आहे, जसे गुरुत्वाकर्षण किंवा अपकर्षण. निसर्गातील अमर्याद शक्तीच्या भांडारामधून ‘चित्त’ नावाचे साधन काही शक्ती प्राप्त करते, शोषून घेते आणि विचारांच्या स्वरूपात बाहेर पाठवते.

संप्रेषण प्राप्त करण्याची प्रक्रिया विषद करणे किंवा समजणे कठीण आहे. त्याचे सार शब्दांमध्ये मांडणे कधीही शक्य होणार नाही. संप्रेषण बुद्धीने जाणून घेण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे आंब्याची चव किंवा जाईच्या फुलांचा सुगंध बुद्धीने समजून घेण्यासारखे आहे. त्याचे ज्ञान होण्यासाठी ते अनुभवावेच लागते. तो तुमचा स्वतःचा असा आतला अनुभव असावा, जे काही तुम्हाला जाणवेल ते. तुम्ही इतर कुणाचा अनुभव उधार का घ्यावा?

तुमच्या अंतरंगात ती निश्चलता व आश्रयस्थान आहे,
जिथे तुम्ही कोणत्याही वेळी,
स्वतःहून जाऊ शकता.
- हरमन हेस

ध्यानादरम्यान जे विचार येतात त्यांना मी कसे हाताळावे?

मन हे आपला मित्र असते, आपला शत्रू नव्हे. जसे डोळे हे पाहण्यासाठी आहेत आणि कान ऐकण्यासाठी, तसे मन हे विचार करण्यासाठी आहे. आपण बळजबरीने त्याच्या क्रिया थांबवू शकत नाही आणि थांबवूही नयेत. कधीकधी ध्यानादरम्यान विचारांची प्रचंड गर्दी होते त्यामागे कारण असते. विचार करा तेव्हा काय घडते, जेव्हा तुम्ही कोणतेही फसफसणारे पेय उघडता? सर्व बुडबुडे पृष्ठभागाकडे गर्दी करतात, आत साठलेला सर्व कार्बन डायऑक्साइड मुक्त होतो आणि परिणाम असतो गोंधळ. जर तुम्ही ती बाटली झाकण न लावता तशीच काही वेळ ठेऊन दिली, तर बुडबुडे संपतात. सर्व वायू निघून गेलेला असतो. तसेच ध्यानाच्या दरम्यान जेव्हा आपण आपले मन खुले ठेवतो, तेव्हा जे विचार, भावना आपण खोल आतमध्ये दडवून ठेवलेल्या असतात, त्यांना बाहेर पडण्यास मार्ग मिळतो. आपल्याला त्यांचे बाहेर पडणे विचारांच्या गर्दीच्या स्वरूपात अनुभवास येते.

जरी ते त्रासदायक वाटू शकले तरी त्यानंतरचा परिणाम असतो स्थिरता - परंतु जर विचारांच्या लोंढ्याची चिंता करीत आपण त्या गोंधळात भर घातली नाही तरच. त्यामुळे सर्वोत्कृष्ट पद्धत ही आहे की त्या विचारांना अनाहुत पाहुण्यांसारखे वागवा. त्यांच्याकडे लक्ष देऊ नका, पण त्यांना जबरदस्तीने घालविण्याचा प्रयत्नही करू नका. फक्त दुर्लक्ष करा आणि आवश्यकता भासल्यास, स्वतःला तुम्ही ध्यानाला बसला आहात याची आठवण करून द्या. जर हा व्यत्यय खूपच जास्त असेल, तर तुम्ही थोडावेळ डोळे उघडू शकता, ज्यामुळे ती अवस्था निघून जाईल.

जेव्हा मी ध्यान करतो, मला बऱ्याचदा झोप लागल्यासारखे वाटते. मी काय करावे ?

फक्त काही मिनिटात, बसलेल्या अवस्थेत, झोपी जाणे इतके सोपे असते का? आपण हे समजून घेतले पाहिजे की खोल ध्यानामध्ये आपली अवस्था झोपेच्या अवस्थेशी मिळती-जुळती असते आणि तिला 'समाधीसदृश्य' अवस्था म्हणून ओळखले जाते. तरीही, ध्यान संपल्यानंतर स्वतःचे निरीक्षण करून, आपण हे जाणू शकतो की आपण ध्यान करीत होतो की झोपलो होतो. जर झोप लागली असेल तर आपल्याला अस्वस्थ वाटेल आणि जर ते सखोल ध्यान असेल तर आपल्याला प्रसन्न वाटेल.

जशी आपण प्रगती करतो तशी आपल्याला त्या सखोल ध्यानाच्या स्थितीमध्येही जागरूकता प्राप्त होते. हे असे असते की आपण जागे आहोत आणि सोबतच गाढ झोपेच्या स्थितीतही आहोत. ही स्थिती जशीजशी विकसित होते, तसे आपल्याला आढळते की दैनंदिन जागृत अवस्थेत आपले विचार आणि क्रिया नैसर्गिक रीतीने होत राहतात, सहजपणे आणि इतक्या आपोआप की आपण कर्ता म्हणून त्या सक्रीयपणे घडवित आहोत असे जाणवतही नाही.

एखाद्या विशिष्ट आसनात ध्यान करणे श्रेष्ठ असते का ?

सर्वोत्कृष्ट आसन ते आहे जे तुमच्यासाठी आरामदायक आहे. पतंजलींच्या योगासूत्रांमध्ये त्यांनी लिहून ठेवले आहे, 'स्थिरम् सुखम् आसनम्।' आसन असे असावे जे स्थिर आणि आरामदायक असेल. तुम्ही इतपत स्थिर असावे की ध्यानाच्या संपूर्ण कालावधीत तसे सहज बसू शकाल. तथापि पतंजलींनी याकडे लक्ष वेधले आहे की आरामदायक आसनच खऱ्या अर्थाने स्थिर असू शकते. अन्यथा होणाऱ्या त्रासामुळे तुम्ही अस्वस्थ आणि विचलित व्हाल.

असे असले तरी, पायाची घडी घातलेली स्थिती (मांडी घालून) ध्यानात खोलवर जाण्यास मदत करते - परंतु जर तशी स्थिती तुमच्यासाठी आरामदायक असेल तर. तुम्ही खुर्चीवरही बसू शकता आणि पाय घोट्याजवळ एकमेकांवर ठेऊ शकता.

ताठ बसणेसुद्धा चांगले आहे, पण ताठरपणे नाही. पाठ टेकवून बसणेही योग्य आहे, परंतु डोके टेकू देऊ नका, अन्यथा तुम्ही झोपी जाल. या सर्वांपेक्षाही जास्त हे लक्षात ठेवा की हे ध्यान आहे, शारीरिक कसरत नाही. ध्यानाच्या आसनाचा प्रमुख उद्देश आहे, तुम्ही शरीराला विसरून अंतर्मनात प्रवेश करावा.

आपण किती वेळ ध्यानात बसायला हवे ?

तुम्हाला कसे वाटते यावर तुमच्या ध्यानाचा कालावधी अवलंबून असतो. जर ध्यान करण्याने तुम्हाला फायदा होत असेल तर तुम्ही जास्त वेळ बसाल. जर तुम्हाला अस्वस्थ वाटत असेल तर ध्यानाला बसण्यापूर्वी दहा मिनिटे हार्टफुलनेस शुद्धिकरण करणे चांगले. जर काही क्षणातच तुम्ही खोल ध्यानावस्थेत जाऊ शकत असाल तर थोड्याच वेळाचे ध्यान पुरेसे आहे.

जर त्यासाठी जास्त वेळ लागत असेल, तर जास्त वेळ ध्यानासाठी बसा. गहन ध्यान किंवा समाधी स्थितीला पोहोचण्यासाठी प्रयत्न करण्याची गरज नाही. ते नैसर्गिकपणे घडू द्या आणि जोर लावणे टाळा. इतर दिवसांपेक्षा एखाद्या दिवशी तुम्ही ध्यानात जास्त खोलवर जाऊ शकाल.

सुरवातीला, दररोज निदान वीस मिनिटे सातत्याने ध्यान करायचा प्रयत्न करावा. एकदा तुम्हाला तुमची लय सापडली की हळू हळू एक तासापर्यंत ध्यानाचा अवधी वाढवू शकता. यासंबंधित फक्त एक नियम काटेकोरपणे पाळा, ध्यानाची वेळ एक तासापेक्षा जास्त वाढता कामा नये. अधिक काळ ध्यानाला बसणे म्हणजे मानसिक दबाव निर्माण करणे होय. जर तुमच्याकडे दुसऱ्यांदा ध्यान करण्यासाठी वेळ आणि आवड असेल तर अवश्य तसे करा. परंतु या दोन ध्यानांमध्ये किमान 15 मिनिटांचे अंतर असावे. तुम्ही दिवसातून किती वेळा ध्यान करता यावर कोणताही प्रतिबंध नाही, परंतु तुम्ही तुमच्या कर्तव्यांकडे दुर्लक्ष करता कामा नये.

अंततः आपली जीवनशैलीच ध्यानमय बनते. आपण कुठल्याही कामांमध्ये व्यस्त असलो तरी दिवसभर आपण ध्यानमग्न आणि अंतरंगात केंद्रित असतो. ध्यानाची क्रिया आपल्यात एक निरंतर ध्यानमग्न स्थिती निर्माण करते, जी आपल्या इतर सर्व क्रियांचा आधार बनते.

दिवसातील एखाद्या विशिष्ट वेळी ध्यान करणे उत्तम असते का ?

नियमित आणि निश्चित वेळी, दररोज ध्यान केल्याने ध्यान करणे सोपे जाते. त्या वेळेचा तो आपला नैसर्गिक कल बनतो - तसेच जसे, सकाळी एका विशिष्ट वेळेस न्याहरी केल्यास दररोज त्याच वेळी भूक लागते. वेळेतील नियमिततेमुळे ध्यानाला बसताक्षणीच आपण ध्यानात खोलवर जाऊ शकतो. नियमितपणा विशिष्ट जैविक लय निर्माण करतो व त्याने आपल्या आत एक जैविक घड्याळ स्थापित होते.

परंपरागतरीत्या आपणास सल्ला दिला जातो की दिवसाच्या काही ठराविक वेळांचा फायदा करून घ्यायला हवा, ज्या ध्यानाकरिता विशेष लाभदायक असतात. त्या वेळा म्हणजे रात्र आणि दिवस यांचा संधिकाल - सूर्योदयाच्या आणि सूर्यास्ताच्या थोडेसे आधी.

जर आपण या कालावधीत ध्यान करू शकलो नाही, तर जेव्हा जमेल तेव्हा करू शकतो. तथापि आपण दिवसभरातील कोणतीही वेळ निवडली तरी नियमितता ही अत्यावश्यक बाब आहे.

मुले ध्यान करू शकतात का?

पाच वर्ष वयोगटात असलेली मुले हार्टफुलनेस शिथिलीकरण आणि प्रार्थना करू शकतात. बऱ्याच मुलांना हे करण्यात आनंद वाटतो, परंतु हे करण्यासाठी त्यांच्यावर दबाव टाकू नये.

15 वर्षे पूर्ण झालेली मुले या हार्टफुलनेस साधनेतील शिथिलीकरण, ध्यान, सफाई आणि प्रार्थना या सर्व क्रिया शिकू शकतात.



शुद्धीकरणाबाबत प्रश्न

हार्टफुलनेस शुद्धीकरण क्रियेमध्ये काय साफ केले जाते ?

आपण दररोज जे भावनांचे ओझे वाहून नेत असतो, ते ओझे काढून टाकण्याच्या क्रियेला शुद्धीकरण म्हणतात. हे ओझे असते आपल्या अनुभवांमधील भावनिक गोष्टी, भूतकाळातील भावनांचे मनात राहिलेले अंश आणि आपल्या आठवणींचे. योगाच्या भाषेमध्ये या ओझ्याला संस्कार किंवा ठसे म्हणतात. कालांतराने हे ठसे विचार आणि भावनांच्या पक्क्या प्रवृत्तींमध्ये बदलतात, ज्यामुळे आपण सवयीने प्रतिक्रिया देतो आणि ठराविक वागतो. ते आपल्याला स्वतंत्र होण्यापासून रोखतात. रोजच्या शुद्धीकरण प्रक्रियेने आपण हे ठसे मोठ्या प्रमाणात काढून टाकतो आणि आपण दिवसेंदिवस हलके होत जातो.

याचा खोलवर होणारा परिणाम काय? आपल्या हृदयात रिक्तता निर्माण होते आणि ही आंतरीक पोकळी संप्रेषणाला आपोआपच आकर्षित करते. म्हणूनच तुम्ही व्यक्तिगत स्तरावर हार्टफुलनेस साधनेची सुरुवात करण्याआधी पूर्वतयारी म्हणून प्रशिक्षकाबरोबर तीन प्राथमिक सिटिंग घेत असता. या प्रारंभिक बैठकांमध्ये प्रशिक्षक तुमच्या आतील गुंतागुंत आणि अशुद्धता दूर करतात आणि अंतरंगात अधिक हलकेपणा निर्माण करतात. कालांतराने तुम्हाला अधिक पोकळी आणि हलकेपणा जाणवतो आणि दिव्य ऊर्जा अधिक प्रमाणात तुमच्या दिशेने प्रवाहित होण्यास सुरुवात होते.

मी शुद्धीकरण केव्हा करावे?

शुद्धीकरणाने दिवसभरात साठलेले संस्कारांचे ठसे निघून जात असल्यामुळे शुद्धीकरण हे संध्याकाळी करणे उत्तम असते, जेव्हा तुमची दिवसभराची बहुतांश कामे आटोपलेली असतात. ते म्हणजे घरी परत आल्यावर इतर काही काम करायच्या आधी आंघोळ करून ताजेतवाने होण्यासारखे असते.

शुद्धीकरणाच्या वेळेस सावध राहणे गरजेचे असल्यामुळे, ही क्रिया रात्री उशिरा झोपायला जायच्या वेळेपर्यंत टाळू नये. त्या वेळी झोपेच्या प्रभावामुळे तुम्ही ती नीट करू शकणार नाही. दुसरे कारण हे आहे की शुद्धीकरण आपल्या आतमध्ये इतका ताजेपणा निर्माण करते की जर रात्री उशिरा शुद्धीकरण केले तर झोप येणार नाही. त्याचप्रमाणे शुद्धीकरणानंतर तुमची आंतरिक स्थिती सुधारल्यामुळे कुटुंबातील सदस्यांबरोबरच्या संवादात तुम्हाला अनेक चांगले बदल जाणवतील.

आवश्यकतेनुसार, तुम्ही दिवसाच्या कुठल्याही वेळेस 'तत्काळ' शुद्धीकरण करू शकता. सकाळी शर्टवर चुकून पडलेल्या चटणीचा डाग साफ करण्यासाठी तुम्ही सायंकाळपर्यंत वाट बघता का? त्याच प्रकारे दिवसभरात तुम्हाला अस्थिर करणारी कोणतीही घटना घडली, तर थोडा वेळ काढून तुम्ही लगेच शुद्धीकरण करू शकता.

परिस्थितीनुसार आपण बसून, उभ्याने, चालत असताना, डोळे बंद किंवा उघडे ठेऊन शुद्धीकरण करू शकतो. स्वतःला एक सूक्ष्म सूचना द्यावी की सगळे संस्कार पाठीमागून निघून जात आहेत आणि हृदय आणि मन पूर्ववत नेहमीच्या संतुलित अवस्थेत येत आहे. मग त्या ओझ्याचा डाग दिवसभर तुमच्या जाणीवेमध्ये वागवावा लागणार नाही.

शुद्धीकरणाच्या प्रक्रियेदरम्यान मी दिवसभरातील सर्व घटना पुन्हा आठवून त्यांना बाहेर फेकावे का?

दैनंदिन घडामोडी आठवल्याने त्यांचे ठसे आणखी खोलवर उमटतील. प्रयोजन हे आहे की घटनेची आठवण न काढताच, तिचा प्रभाव नाहीसा करणे.

समजा संध्याकाळी माझ्याकडून शुद्धीकरणाची क्रिया राहून गेली, तर मी काय करावे?

जर सायंकाळी शुद्धीकरण करायचे राहिले, तर तुम्ही रात्री झोपेपूर्वी शुद्धीकरण करू शकता.

काही शारीरिक व्याधींची सफाई करणे शक्य आहे का ?

तुम्ही हार्टफुलनेस शिथिलीकरण करून बघावे असे मी सुचवेन. या प्रक्रियेच्या शेवटी व्याधिग्रस्त अवयवाकडे परत लक्ष द्यावे आणि भूमातेची ऊर्जा त्या ठिकाणी प्रवाहित होऊ द्यावी. त्या अवयवांवर अधिक वेळ घालवावा. गरज पडली तर तिथे हळुवार स्पर्श करावा आणि ऊर्जेने त्या भागाला किंवा अवयवाला आराम वाटू द्यावा.

शुद्धीकरणादरम्यान तुम्ही अतिरीक्त सूचना देऊ शकता की, जटीलता आणि अशुद्धता यांबरोबरच मी माझ्या त्रासदायक आजारापासूनही मुक्त होत आहे.

पण लक्षात ठेवा, तज्ञ वैद्यकीय व्यावसायिकांकडून नियमित घेतल्या जाणाऱ्या उपायांना हा पर्यायी मार्ग नाही.



प्रार्थनेबाबत प्रश्न

प्रार्थनेचा उद्देश काय आहे?

प्रार्थना हा मानवांचा आयुष्यातील कठीण प्रसंगांना तोंड देण्यासाठी एक नैसर्गिक प्रतिसाद आहे, जसे की दारिद्र्य, तिरसटपणा, परीक्षा, इंटरव्यू, आजार, मृत्यू किंवा एखादी आपत्ती. एखादी गरज किंवा उणीव भागवण्यासाठी दिव्य शक्तीला किंवा ईश्वराला प्रार्थना करण्याची आपली प्रथा आहे.

प्रार्थनेमुळे आपल्यात विनम्रतेची आणि स्वीकृतीची वृत्ती विकसित होते. प्रार्थना ही दिव्य स्रोताबरोबर आपले नाते योग्य रीतीने स्थापित करते. जसे आईच्या कुशीत बाळ निर्धास्त असते, अगदी तशी भावना प्रार्थना निर्माण करते. प्रार्थनेने हृदय वितळले पाहिजे. प्रार्थना भावनाशून्य, अर्थशून्य, नुसती पाठ केलेली असू नये. ती

आपल्याला शब्दांच्या पलीकडे खोल पावित्र्याच्या क्षेत्रात नेऊ शकते. प्रार्थना करताना आपल्या व्यथा देवाला सांगणे स्वाभाविक असते, पण तसाच आपला आनंदसुद्धा देवाला सांगितला पाहिजे. विनम्रता आणि शरणागतीच्या स्थितीत प्रत्येक क्षणाला ईश्वराशी जोडलेले राहणे म्हणजेच प्रार्थनायुक्त स्थितीत प्रवेश करणे. हा प्रार्थनामय भाव गहन ध्यानावस्थेकडे नेतो, जिथे आपण नात्याच्या पलीकडे जातो आणि जवळीक अनंतपणे वाढत जाते, अगदी एकरूपतेकडे. प्रार्थना ही अपार कृतज्ञतेची आंतरिक अभिव्यक्ती असते.

हार्टफुलनेस प्रार्थनेमधील 'नाथ' हे संबोधन कोणाला उद्देशून आहे?

‘नाथ’ म्हणजे ईश्वर - आपल्या सर्वांच्या हृदयात असलेली दिव्य शक्ती. पण जर ही प्रार्थना ईश्वराला संबोधित केलेली आहे तर “तूच एकमात्र ईश्वर आणि शक्ती आहेस, जो आम्हाला त्या स्थितीपर्यंत नेऊ शकेल,” असे पुन्हा का बरे म्हणतो? हा प्रश्न चिंतन करण्यासारखा आहे आणि तुम्हाला स्वतःच स्वतःचा निष्कर्ष काढायला हवा.

खरेतर, संपूर्ण हार्टफुलनेस प्रार्थनेवरच गहन चिंतन केले पाहिजे. ती अनेक अर्थछटांनी भरलेली आणि विविध परिमाणांनी व्यापलेली आहे. उदा. तुमच्या लक्षात येईल की प्रार्थनेत तीन विधाने आहेत. त्यात कुठलीही विनंती समाविष्ट नाही. नव्या अभ्यासीने, तसेच दीर्घकाळापासून अभ्यासी असणाऱ्यानेही एक-दोन दिवस प्रार्थनेचा खरा मतितार्थ आणि महत्त्व समजून घेण्यात घालवणे फार मोलाचे ठरेल. प्रत्येक ओळ वाचा आणि प्रत्येक शब्दावर विचार करा. घाई करू नका! प्रत्येक वेळेस नवीन आयाम, नवीन अर्थ उलगडत जाईल.

हार्टफुलनेस प्रार्थना केव्हा करावी?

सकाळच्या ध्यानाची सुरुवात मनातल्या मनात हार्टफुलनेस प्रार्थना म्हणून करावी. एकदा म्हणून ध्यानाची सुरुवात करा. तीच प्रार्थना रात्री झोपण्यापूर्वीही करू शकता; त्या वेळी मात्र ही प्रार्थना काही वेळा पुन्हा पुन्हा म्हणून त्यामुळे तुमच्या आत निर्माण होणाऱ्या भावनांमध्ये लीन व्हा. याच प्रार्थनामय स्थितीत झोपी जा. परिणामी तुमची झोप आध्यात्मिक शक्यतांनी भरेल आणि तुम्ही जागे व्हाल तेव्हा सकाळच्या ध्यानासाठी अगोदरच पूर्ण तयारीत असाल. बाकी इतर वेळेस ध्यान करताना ही प्रार्थना करणे आवश्यक नाही.



जीवनशैलीसंबंधित प्रश्न

हार्टफुलनेस साधना करताना आपल्याला आपली जीवनशैली बदलणे आवश्यक आहे का ?

‘सहजमार्ग’ किंवा ‘नैसर्गिक मार्ग’ या नावातच सर्व काही आले. अध्यात्माबद्दल आपले सर्व दृष्टिकोन सहज, स्वाभाविक असायला हवेत. बऱ्याच लोकांच्या हे लक्षात येते की साधनेमुळे त्यांच्यात जे आंतरिक बदल होतात, त्यामुळे त्यांची जीवनशैली आपोआपच त्यानुसार बदलते. कित्येक नकोशा सवयी आपोआपच गळून पडतात.

ज्या वेळेस तुमची वाईट सवय तुमच्या लक्षात येते आणि ती सोडून देण्याची क्षमता तुमच्यात असते, तेव्हा तुम्ही ती सक्रीयपणे सोडू शकता. तुमच्या चारित्र्यातील अपूर्णता काढून टाकणे हे तुमच्या हिताचे असते. यासाठी तुमची सद्सद्बुद्धी आणि इतरांनी केलेली टीका दोन्हीचा स्वीकार करण्याची वृत्ती ठेवा. जेव्हा तुम्ही स्वतःला बदलण्याचा प्रयत्न करता, तेव्हा जर आंतरीक विरोध होत असेल तर बळजबरीने तो बदल घडवण्याची गरज

नाही. त्याऐवजी झोपताना शांत बसा व हृदयपूर्वक दोषमुक्तीसाठी मनापासून प्रार्थना करा. बहुतेक वेळा आपले हृदय नैसर्गिकपणेच क्षमायाचना करते. प्रार्थना करताना अश्रू येणे हे प्रामाणिकपणाचे चिन्ह आहे आणि प्रामाणिक हृदयच परिवर्तनाला आमंत्रित करते. जेव्हा तुम्ही दृढ निश्चय करता की एखादी चूक पुन्हा करणार नाही, तेव्हा मनातील जडपणा लगेच नाहीसा होतो. जीवनात चुका करणे ठीक आहे, अशा हजार चुका करा, पण तीच चूक पुन्हा करू नका.

तुम्ही ज्या वातावरणामध्ये राहता आणि ज्या लोकांच्या सहवासात राहता, त्याचा तुमच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या घडणीवर प्रभाव पडतो. आंतरिक वृत्ती आणि सवयीसुद्धा तुमचे प्रारब्ध घडविण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. जसजसे तुम्ही रोज हार्टफुलनेस साधना कराल, तसतसा तुमच्या हृदयाचा वाढता साधेपणा आणि शुद्धता तुमच्या जीवनाला आकार देईल.

नियमित ध्यानाची सवय मी कशी विकसित करू शकतो?

‘वेल बिगन इज हाफ डन’ (सुरुवात चांगली असेल तर अर्धे काम झाल्यासारखे असते); परंतु अर्धे झाले तरी ते अपूर्णच असते. हार्टफुलनेस साधनेला जीवनशैली बनवायचे असेल तर ही साधना एक सवय बनली पाहिजे. संशोधन दाखवते की फक्त 10% लोक नववर्षात केलेले संकल्प पूर्ण करू शकतात. जेव्हा आपण ध्यानासारखी एखादी ध्येयवादी आणि जीवन बदलून टाकणारी सवय लावून घेण्याचा प्रयत्न करतो, तेव्हा साधनेत नियमितपणा ठेवणे अतिशय महत्त्वाचे असते. या पद्धतीच्या आध्यात्मिक गुरूंपैकी एक, श्री राम चंद्रजी, म्हणाले होते की आपण हार्टफुलनेस साधना तीन महिने करण्याच्या निश्चयाने सुरुवात करावी आणि काय किमया होते ते बघावे.

शास्त्रीय पुराव्यांमधून दिसून येते की सवय लागण्यासाठी 21 दिवस पुरेसे असतात. परंतु आपल्यापैकी बहुतेकांना सवय लागण्यासाठी

60 ते 90 दिवस लागतात. म्हणून हार्टफुलनेससारख्या सखोल साधनेसाठी आपण 90 दिवस ठरवूयात. त्या 90 दिवसात ध्यान, शुद्धीकरण आणि प्रार्थना सांगितल्यानुसार रोज करा आणि गरजेनुसार शिथिलीकरणाचा वापर करा. जर तुम्ही एक दैनंदिनी ठेवलीत, तर तुमच्यात काय बदल होत गेले याचा मागोवा घेता येईल.

हार्टफुलनेस सामान्य कौटुंबिक जीवनाशी आणि व्यावसायिक जीवनाशी सुसंगत आहे का?

बहुतेक हार्टफुलनेस साधक सामान्य कौटुंबिक जीवन जगतात. मुलांचे संगोपन करतात, व्यवसाय करतात. ते अतिरेक करीत नाहीत, म्हणजेच ते भौतिक जीवनात इतके बुडून जात नाहीत की आध्यात्मिक जीवनाकडे दुर्लक्ष होईल; आणि आध्यात्मिक जगात इतके बुडून जात नाहीत की ज्यामुळे त्यांचे भौतिक जीवन दुर्लक्षित होईल.

हार्टफुलनेस संतुलित जीवनाचे समर्थन करते : आंतरीक संतुलन, सभोवतालचे संतुलन, सामाजिक संतुलन. जीवनाच्या सर्व पैलूंमध्ये आपल्याला उत्कृष्ट व्हायचे आहे. आपण कदाचित आपल्या सभोवतालच्या किंवा समाजातील संतुलनात प्रत्यक्षपणे बदल घडवू शकणार नाही, परंतु एक दिवस अनेक व्यक्ती मिळून एक असे अत्यावश्यक सामायिक वातावरण (एग्रेगोर) निर्माण करतील, जे मानवी चेतनेच्या जलद विकासासाठी आवश्यक आहे, 'वन हार्ट अँड अ टाईम,' - एका वेळी एका हृदयाचे परिवर्तन.

आपण आपल्या जीवनातील भौतिक आणि आध्यात्मिक पैलूंचे संतुलन कसे करू शकतो?

हार्टफुलनेस भौतिक आणि आध्यात्मिक अंगांमध्ये फरक करीत नाही, पक्षी दोन्ही पंखांनी उडतो. जेव्हा दोन्ही पंख समान पसरलेले असतात

तेव्हा पक्षी एखाद्या बाणाप्रमाणे सरळ उडतो. जेव्हा तो एक बाजूला झुकतो तेव्हा तो वर्तुळाकार उडतो. आपल्या जीवनाचेसुद्धा दोन पंख असतात; आपण त्यांना भौतिक व आध्यात्मिक पंख म्हणू शकतो. आपण जर कोणत्याही एका दिशेने जास्त कललो, भौतिक असो किंवा आध्यात्मिक, तर आपण पक्षाप्रमाणेच असंतुलित होतो आणि गोल गोल फिरत राहतो.

विशेषतः आधुनिक जीवनशैली फारच आव्हानात्मक आहे : अनेक जबाबदाऱ्या आणि चिंतांनी भरलेली. आपली नोकरी आपल्याला एका दिशेने ओढते, आपले कुटुंब निराळ्या दिशेने, आपली स्वप्ने एका दिशेने, तर आपल्या चिंता वेगळ्या दिशेने ओढतात. कधीकधी आपण काही घडामोडींकडे, स्थळांकडे, संकल्पनांकडे किंवा व्यक्तींकडे नकळत ओढले जातो. एकाच ग्रहाला अनेक सूर्याभोवती प्रदक्षिणा घालणे शक्य आहे का? आपल्या जीवनाचे खूप सारे केंद्रबिंदू आहेत. यातील काही ध्येये एकमेकांना पूरक नसतात. त्यामुळे आपण विचलित आणि अस्थिर होतो.

जीवनाच्या असंख्य मागण्या पुरवण्याच्या प्रयत्नात आपण गोंधळतो, आपला भावनांवरचा संयम जातो आणि आपण चटकन प्रतिक्रिया व्यक्त करतो, ज्यामुळे मतभेद होतात. मग तणाव आणि चिंता निर्माण होते. तणाव आपली ऊर्जा, आपले स्वास्थ्य हिरावून घेतो. अशा स्थितीत आपण जीवनातील गुंतागुंत कशी हाताळू शकणार? जरी आपले खूप केंद्रबिंदू असले, तरी आपल्याला आपला खरा केंद्रबिंदू सापडलेला नाही - सार्वभौमिक केंद्रबिंदू.

ध्यानाद्वारे आपण त्या सार्वभौमिक केंद्रबिंदूच्या दिशेने जाऊन त्यात लय पावतो, जो प्रत्येकाच्या हृदयात आहे आणि सर्वांमधला समान अंश आहे. मग आपल्या जीवनात संतुलन निर्माण होऊ लागते.

मोत्याच्या हारात असंख्य मोती आणि एक धागा असतो, कोणाचे मोल जास्त आहे - मोती की धागा? मोती जरी खूप सुंदर आणि महाग